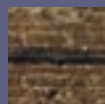


2

# ErfgoedBrief Breda

	<b>Verborgen muren</b>	1-4
	<b>Bouwhistorie leeft</b>	5-7
	<b>Breda, stad van de Nassaus</b>	7-8
	<b>Symposium Bredase akkers eeuwenoud</b>	8



## Verborgen muren

**Ria Berkvens** Tijdens archeologisch onderzoek aan de Markendaalseweg zijn in de zomer van 2004 de resten gevonden van de veertiende-eeuwse stadsmuur, een negentiende-eeuwse kademuur en de fundamenten van een zout- en zeepfabriek uit de negentiende eeuw. De directe aanleiding voor het onderzoek vormde de sloop van het oude Florijncollege. De opgraving vond plaats op de hoek met de Waterstraat. Hier bevond zich de oeverzone tussen een droge bewoonbare dekzandkop en het oorspronkelijke stroomgebied van de rivier de Mark.



De gemeente Breda zal de komende jaren de Westflank opnieuw gaan inrichten. Uitgangspunt daarbij vormt het terugbrengen van het water in de stad door de oude rivierloop van de Mark weer open te leggen. Aan de Markendaalseweg zullen aan deze nieuwe Mark grachtenappartementen verrijzen. Omdat deze nieuwbouw naar verwachting ten koste zal gaan van de resten van de middeleeuwse omwalling is het onderzoek uitgevoerd.

### De middeleeuwse stadsmuur

Gedurende de late Middeleeuwen werd dit gebied aan de rivier ontgonnen. Vondsten tonen aan dat deze oeverzone voorafgaand aan de ontginningen in het begin van de veertiende eeuw in gebruik was. Deze ontginningen vonden plaats vóór de aanleg van de stadsmuur. In 1333 werd gestart met de bouw van een stadsmuur.

Uit archeologisch onderzoek in 2000 was reeds bekend dat de stadsmuur onder het oude schoolgebouw lag. Daarbij bleek dat de muur flink was afgetopt bij riool- en leidingaanleg. Op slechts tien centimeter onder het kelderniveau bleek de stadsmuur nog vrij intact aanwezig.

Brekelmans zegt in zijn artikel over de middeleeuwse omwalling van Breda dat de stadsmuur in dit gedeelte van Breda pas in het begin van de vijftiende eeuw voltooid is. De stadsmuur loopt vanaf de Waterstraat over een lengte van ruim honderd meter naar het noordwesten. Ondanks verstoringen zijn toch een aantal fasen te onderscheiden in de stadsmuur. Ook uit historische bronnen was bekend dat de muur een aantal bouw- en reparatiefases kende. De breedte van de muur varieert van 70 cm tot 160 cm. De hoogte van het aangetroffen muurwerk was nog tenminste 100 cm. Het metselwerk bestaat uit onregel-



matige gelegde lichtrode tot gele bakstenen van 27 x 13 x 5,5 cm met veel halve stenen en een heel zachte kalkmortel. Vlakbij een van de kelders werden op een dieper niveau resten gevonden van een spaarboogfundering onder de stadsmuur. Het lijkt er dan ook op dat in ieder geval een deel van de stadsmuur gefundeerd was op bogen. Voor het grootste deel van de stadsmuur blijft onduidelijk of die op spaarbogen was gefundeerd. Uit historisch kaartmateriaal is bekend dat de stadsmuur ter hoogte van de Markendaalseweg een knik maakte. Deze is echter niet aangetroffen, maar zal naar alle waarschijnlijkheid gelegen hebben onder 2,5 meter diepe kelder van het Florijncollege.

### Tuinpoortje

Tussen 1533 en 1545 liet Hendrik III van Nassau een nieuwe wal rond de stad aanleggen. Brekelmans zegt dat de oude middeleeuwse stadsmuur, op enkele poorten na, rond 1538 werd gesloopt. Op het achtererf van het huis Bruheze werd bij het archeologisch onder-

zoek een tuinpoortje ontdekt dat was uitgehakt in de oude stadsmuur. De ruim één meter brede doorgang had oorspronkelijk een bakstenen boog. Het poortje gaf toegang tot de Nieuwe Weg, een smalle straat tussen de Markoever en het achterterrein van de hofhuizen. Hieruit concluderen wij dat de stadsmuur hier niet volledig werd afgebroken, maar waarschijnlijk secundair gebruikt werd als tuinmuur. Archiefonderzoek zal verder licht moeten werpen op de vraag wanneer deze muur definitief gesloopt is.

### Kademuren

Parallel aan de stadsmuur lag een kademuur op een afstand van gemiddeld twee meter naar het westen. De lengte die tot nu toe is onderzocht bedraagt ruim dertig meter. De breedte is maximaal 43 cm, terwijl de hoogte van het nog aangetroffen metselwerk varieert van 1,20 m tot 2,50 m. Op regelmatige afstand zijn aan de achterzijde van de kademuur gemetselde steunberen aangetroffen.



links **Het kadastraal minuutplan van Breda van 1824 laat de hofhuizen zien tussen de Nieuwstraat en de rivier de Mark. Aan de zijde van de Nieuwe Weg langs de rivier bevinden zich verschillende bijgebouwen. Het kader geeft de plaats van het archeologisch onderzoek weer.** Collectie Rijksarchief in Noord-Brabant, Den Bosch

rechts **De opgraving van het pakhuis van de zoutziederij, de latere stoomoliemolen. Opvallend zijn de zware, ronde fundamenteën voor maalstenen en andere machines.** Foto: Alex Schut

In de kademuur bevonden zich drie natuurstenen goten die dienden voor de afvoer van regenwater. Eén afvoer was dieper gelegen en diende mogelijk als rioolafvoer. Uit het niveau van de afvoer blijkt dat de straat tussen de kade en de stadsmuur beduidend lager lag dan tegenwoordig. De kade was opgebouwd in twee fasen. Over de ouderdom van de oudste kade zal archiefonderzoek uitkomst moeten bieden. Aan het einde van de negentiende eeuw werd de Oude Vest gedempt en werd een nieuw stuk kademuur gemetseld om dit gedeelte af te sluiten. Daarbij werd een deel van de oude kademuur weggekapt en opnieuw opgemetseld. Hierbij is gebruik gemaakt van dezelfde stenen met daartussen nog resten oude mortel. Het betreft onregelmatig slordig afgewerkt metselwerk met harde mortel. Hierdoor is aan de zijde van het water waar de muur geheel glad was afgewerkt, een duidelijk onderscheid zichtbaar. Een van de natuurstenen afvoeren was uit de oude

kade gehaald en in het nieuwe deel teruggeplaatst.

### **Beschoeiing**

Opvallend was dat er tussen de kade en de stadsmuur op een dieper niveau verticale aangepunte palen met daartegen horizontale planken werden aangetroffen. Deze konden niet met de muren in verband worden gebracht. Mogelijk betreft het resten van oudere houten kademuuren of een beschoeiing. Door middel van jaarringdatering moet daar meer duidelijkheid over komen.

### **Huis Nederverenne**

Een deel van de opgraving vond plaats op het achterterrein van het Huis Nederverenne. Dit werd op het einde van de negentiende eeuw afgebroken. Over het gebruik van het achterterrein is slechts weinig bekend. In de vestbrieven, de transportakten van onroerend goed, wordt melding gemaakt van bijgebouwen en tuinen. Zo bestond in 1599 het Huis Nederverenne uit 'huisinge, poorte, stallinge, hovinge ende

erffnisse'. In 1771 zijn dit onder andere 'packhuijsingen, koetshuijs' en dergelijke. Van deze bijgebouwen is tijdens het archeologisch onderzoek echter niets aangetroffen.

### **Zeepfabriek en oliemolen**

Bij het onderzoek werden brede fundamenteën aangetroffen van bijgebouwen op het achterterrein van het hofhuis. Deze hangen samen met de rond 1810 hier gevestigde zoutziederij van de firma Joostens en Stuyck. Hier zullen grondstoffen, zoals steenzout en oliën, en eindproducten zijn opgeslagen. Vanaf 1832 produceerde de fabriek ook zeep. In 1844 werd het zoutzieden gestaakt en werd het pakhuis omgevormd tot een stoomoliemolen. Er kwamen onder andere extra kelders en zware fundamenteën voor de maalstenen en andere machines.

In 1899 kochten de zusters Franciscanessen het hofhuis en de daarbij behorende grond en bijgebouwen. Alles werd afgebroken en zij hebben op de plaats van het voor- >>>



**Een negentiende-eeuws Wedgwood bord, dat gevonden is in de stoomoliemolen.** Foto: Alex Schut



malige hofhuis een klooster met kapel gebouwd.

### **De herinnering blijft leven**

Om de hier gelegen fabriek en stadsmuur voor de toekomst te behouden zal een zwaar rond fundament van de zeepfabriek in de hal van het nieuwe gebouw de Marquant worden teruggeplaatst. Grote delen van de oude stadsmuur zijn bewaard gebleven in de bodem. Daar waar dat niet kon zullen ze weer zichtbaar gemaakt worden in de nieuwe gevel aan de Waterstraat. De toevallige wandelaar zal op de loop van de kade en de stadsmuur worden gewezen door middel van plavuizen in het trottoir. Op deze manier blijft de historie van Breda inspireren en blijft de herinnering aan dat verleden leven.

### **Literatuur**

- Brandenburgh, C., *Markendaalseweg, Breda. Aanvullend Archeologisch Onderzoek*. (Breda 2000) Intern rapport Afdeling Archeologie Gemeente Breda.
- Brekelmans, F.A., *De middeleeuwse omwalling van Breda*. In: *Jaarboek De Oranjeboom XXX* (1977) pp. 1-26.
- Kamphuis, J., *Historisch rapport Waelwijk en Bruheze, Assendelft, het Liefdegesticht. Nieuwstraat 21 - 29 te Breda*. (Breda 1996). Archeologie en Bouwhistorie, Interne rapporten van de Gemeente Breda, Deel 29A.
- Oudhof, J.W.M., *Archeologie onder de Westflank, Een Markkant project* (Bunschoten 2002).
- Weerden, J.F. van der, *Breda Slokker. Inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven* ('s-Hertogenbosch/Breda 2004). BAAC-rapport 04.129.

# Bouwhistorie leeft

**Kees van Roon en Gerard Otten** Sinds 2002 loopt het project Bouwhistorisch Onderzoek Binnenstad (kortweg BOB), een project om alle panden in de binnenstad van Breda bouwhistorisch te onderzoeken. Binnenkort publiceert de gemeente Breda de nieuwe resultaten. In de loop van dit project komt een schat aan gegevens beschikbaar. Deze zullen bruikbaar zijn zowel voor praktische als ook voor wetenschappelijke doeleinden. Op basis van deze kennis kan worden afgewogen op welke wijze het erfgoed het beste een nieuwe toekomst kan krijgen.

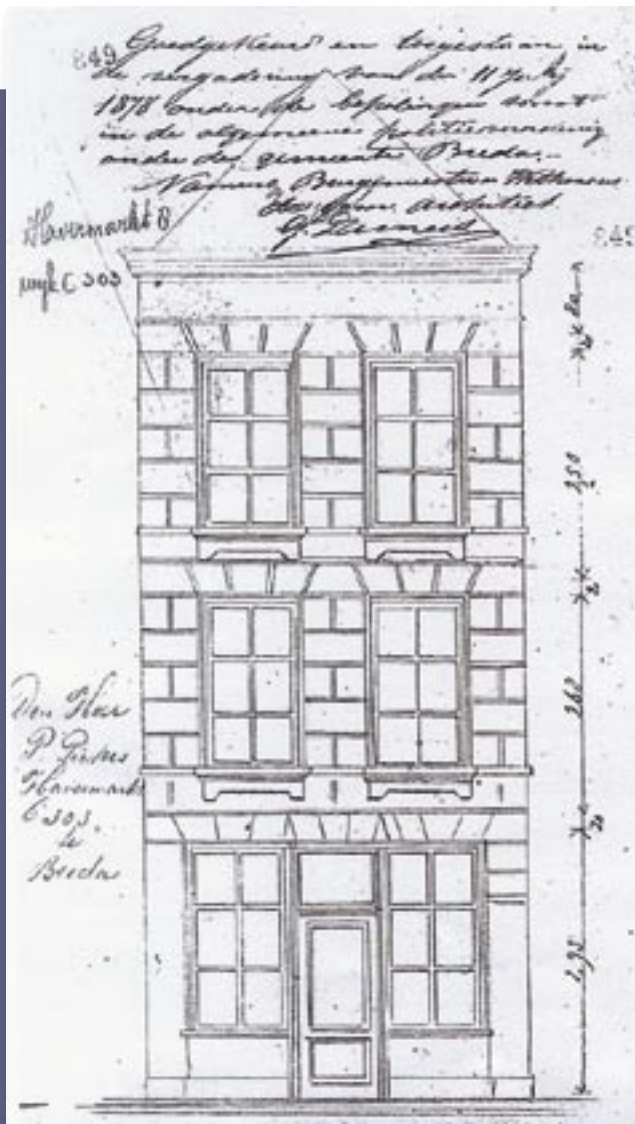
Op 22 februari 2001 stelde de gemeenteraad de nota *Gekoesterd Karakter, Monumentenbeleid Breda* vast. Een van de speerpunten van het beleid is het uitbreiden en verdiepen van de kennis van de cultuurhistorische waarden van het erfgoed. Bij het vaststellen van de nota werd besloten een bouwhistorische verkenning uit te voeren naar alle panden in de historische binnenstad. Uiteindelijk zal de verkregen informatie per bouwblok worden gebundeld in blokboeken. Hierin zal de diversiteit aan gegevens laagsgewijze worden geordend en opgeslagen, zodanig dat daarbij tevens de basis gelegd wordt voor opname in de toekomstige cultuurhistorische atlas van Breda. Te zijner tijd zullen deze gegevens ook digitaal beschikbaar zijn.

### **Drie bouwblokken**

De bedoeling van het project is inzicht te krijgen in de bouwmassa van alle historische panden in de binnenstad van Breda. Voor het

project BOB is de binnenstad opgedeeld in 21 bouwblokken. Hierin bevinden zich in totaal 634 panden. In verband met de plannen voor de Nieuwe Mark is het onderzoek begonnen met de bouwblokken langs de Haven en de Markendaalseweg. De inventarisatie wordt uitgevoerd door Kees van Roon (afdeling Welstand, Architectuur en Monumenten van de gemeente Breda), Jan Dröge (Dröge, Bureau voor Bouwhistorie te Leiden) en Gerard Otten (Bureau Cultureel Erfgoed, eveneens van de gemeente Breda).

Tot nu toe zijn drie bouwblokken geïnventariseerd: het bouwblok Kraanstraat – Vismarktstraat – Schoolstraat, het blok Vismarktstraat – Havermarkt – Potkanstraat – Haven en het aangrenzende blok Potkanstraat – Visserstraat – Tolbrugstraat – Haven. Deze blokken zijn allemaal afgebrand tijdens de grote stadsbrand van 1490. Een groot deel van de huidige bouwmassa dateert nog, zo is gebleken, van kort na deze brand. Een ge-



boven **De bouwtekening van de voorgevel van Havermarkt 8 uit 1878. Deze negentiende-eeuwse voorgevels staan in de regel voor een ouder casco.**

Collectie Stadsarchief Breda

onder **Een imposant keldergewelf in een pand aan de Vismarktstraat. Kelders behoren vaak tot de oudste elementen in een pand.**

Foto: Jan Kamphuis



deelte van het muurwerk is nog zelfs van vóór de brand. De gevels dateren overigens voor het grootste deel uit de negentiende eeuw.

### Spanten, muren en kelders

Alle panden worden verkend volgens de methode van de 'snelle schouw'. Van alle panden worden de bouwtekeningen bekeken. Daarna worden, met toestemming van de eigenaar, de huizen ook aan de binnenkant opgenomen. Daarbij wordt vooral gelet op informatie die van belang is voor de bouwgeschiedenis: spanten, balklagen, trappen (en trappgaten), voorgevels, achtergevels, brandmuren, andere dragende muren en kelders. Ook relictten die meer kunnen vertellen over de bouwgeschiedenis krijgen alle aandacht: dichtgemetselde muuropeningen, boogjes, kaarsnissen, sleutelstukken, telmerken, steenformaten en houtblokjes in raamkozijnen. Allerlei details die de vakman meer kunnen vertellen over de ontwikkeling van het pand. Een leek staat er soms beduusd bij te kijken!

Ten slotte wordt alles op tekening gezet. Op basis van de verkregen informatie kan goed onderbouwd besloten worden of eventueel een gedetailleerder onderzoek noodzakelijk is.

Van elk perceel worden op het Stadsarchief de pondboeken bestudeerd, een soort kadastrale leggers, en de vestbrieven, de transportakten van onroerend goed. Hieruit blijkt onder andere de huisnaam en of het pand in de loop van de tijd gesplitst is of samengevoegd is met andere panden. Het minuutplan van het kadaster uit 1824 speelt in dit onderzoek ook een belangrijke rol. De gevonden informatie wordt gekoppeld aan de gegevens die gevonden zijn bij archeologische opgravingen. Van elk bouwblok wordt de ontwikkelingsgeschiedenis geschetst. Wat is de richting van de percelen, zijn de kavels groot of klein, waar hebben zij hun achteruitgang, >>>



>>>

zijn er poorten, gangen of stegen? Zijn er in de loop van de tijd grote veranderingen geweest in het bouwblok? Zijn er grote herverkavelingen geweest? Wat zijn de karakteristieken van het bebouwd en onbebouwd terrein?

### Eigenaren en architecten

Het project levert een hoop praktische kennis op. We weten nu hoe bepaalde gebouwen en huizenblokken bouwkundig in elkaar zitten. Dit is van belang voor het bouw- en woningtoezicht, maar in de eerste plaats natuurlijk voor eigenaren en architecten. Waar zitten de gemene muren, zijn er osendroppen aanwezig (een loze ruimte tussen twee panden), is er sprake van doorlopende balken door een scheidingsmuur heen en welke muren zijn dragend en welke niet? Voor ingrepen in de huidige situatie kan deze constructieve kennis van belang zijn. Sommige panden hebben ooit één geheel gevormd en zijn later in tweeën gedeeld, andere panden zijn uit twee panden bij elkaar getrokken. Vroegere bouwtekeningen, zo blijkt, zijn soms erg schematisch en geven niet altijd de werkelijke situatie weer. Kleine knikjes in de muren en scheve hoeken werden nogal eens over het hoofd gezien om maar snel een tekening te kunnen maken. In de laatste jaren

zijn er in Breda verschillende in uitvoering zijnde bouwwerken stilgelegd nadat bij gedeeltelijke sloop van het pand bouwhistorisch waardevolle elementen werden ontdekt. Dit soort onaangename verrassingen kan nu worden voorkomen.

### Wetenschappelijk onderzoek

Het onderzoek geeft ook een heleboel informatie die van belang is in het kader van de monumentenzorg, voor het bewaren van ons erfgoed dus. Bij toekomstige nieuwe ontwikkelingen kan gebruik worden gemaakt van deze kennis. Zo kan voorkomen worden dat waardevolle onderdelen en kenmerken van het betreffende bouwblok door onbekendheid verloren gaan.

Door de studie naar de bewoningsgeschiedenis en de ontstaansgeschiedenis van het bouwblok wordt er ook informatie bijeengebracht voor nieuwe planontwikkelingen in een gebied. Nieuwe plannen zullen zo meer binding kunnen krijgen met de omgeving, iets waar het nu wel eens aan ontbreekt.

Het project BOB heeft op termijn ook een enorme betekenis voor de wetenschap. Het zal dienen als een fundament voor verdere studies. We kunnen denken aan typisch stedenbouwkundige onderzoeken,

als het ontstaan van Breda als stad, de ruimtelijke ordening in Breda in vorige eeuwen en het proces van verdichting van de bebouwing in de loop van de tijd. Een erg voor de hand liggend onderwerp ook is de geschiedenis van de hofhuizen in Breda. Het Bouwhistorisch Onderzoek Binnenstad zal eveneens een grote stimulans betekenen voor andere wetenschappelijke studies. Er liggen genoeg onderwerpen te wachten die nu nog niet aangepakt kunnen worden door gebrek aan feitenmateriaal.

Door het onderzoek zullen eigenaren en gebruikers van monumenten in de binnenstad zich meer verbonden voelen met hun eigendom en met hun werk- en woonomgeving. Het voelt gewoon beter in een stad te werken en te wonen waar je wat vanaf weet! Breda profileert zich als een toeristisch attractiepunt en als monumentenstad. Het project BOB zal hier een belangrijke bijdrage aan leveren.

### Bronnen

- *Gekoesterd Karakter, Monumentenbeleid Breda* (Breda 2001).
- Hupperetz, W., *Het geheugen van een straat, Achthonderd jaar wonen in de Visserstraat te Breda* (Utrecht 2004).
- *Projectdefinitie Bouwhistorisch Onderzoek Binnenstad* (Breda 2001).
- Vink, E., *Een bijzonder stukje Bredase binnenstad* (Breda 2002).



links Twee medewerkers aan het project Bouwhistorisch Onderzoek Binnenstad bekijken een gevel in de steeg achter de Vismarkt.

Foto: Alex Schut

rechts De binnenzijde van de onbeschoten kap van een van de huizen aan de Vismarktstraat.

Foto: Jan Kamphuis

# Breda, stad van de Nassaus

**Johan Hendriks** De festiviteiten in 2004 rondom de komst van Engelbrecht I van Nassau naar Breda in 1404 kunnen niemand zijn ontgaan. Het feit dat zeshonderd jaar geleden de eerste Nassau in ons kasteel kwam wonen is van fundamentele betekenis geweest voor de ontwikkeling van Breda, met als hoogtepunt natuurlijk de bouw van het palazzo van Hendrik III. We kunnen zonder twijfel stellen dat de periode van de Nassaus in Breda tevens Breda's Gouden Eeuw is geweest.

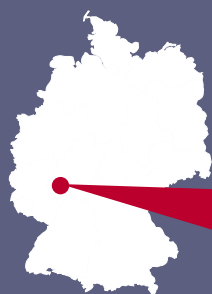
Nu is er al veel geschreven over Breda en haar Nassaus, maar nog niet echt over de ideeën die zij hadden over wat zij met Breda wilden en ook niet over de achtergronden van deze gravenfamilie. Zij kwamen uit het huidige Duitsland, uit Nassau aan de Lahn in de buurt van Koblenz.

Natuurlijk, een stamboom is in elke publicatie wel te vinden en een soort van biografie ook nog wel. Maar vragen als 'wat wilden de Nassaus bereiken?', 'welke kennis brachten zij mee?', 'op welke wijze beïnvloedden ontwikkelingen in het graafschap zelf de standpunten

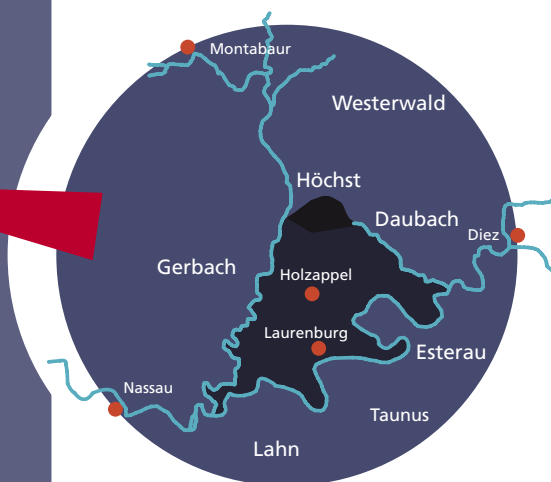
en zienswijzen van de Bredase Nassaus?', 'welke relaties bleven overeind en wat betekende dat voor Breda?', 'hoe waren hun opvattingen over de bouw van versterkingen en wat deden ze daarmee in Brabant?' ben ik nog nergens tegen gekomen. Het is tijd om minder naar de Nassaubiografie te kijken en meer aandacht te besteden aan de mentaliteitsgeschiedenis, de achtergronden en de opvattingen van de Nassaus. Wellicht dat we hun optreden in Breda dan ook beter kunnen begrijpen. In deze regelmatig terugkerende column zou ik graag daar aandacht voor willen vragen. De reden? Breda is in Nederland dé stad van de Nassaus en dat willen we de komende jaren actief gaan uitdragen!

## Nevelen van Nassau

De Nassaus komen helemaal niet uit Nassau! Pas in de loop van de twaalfde eeuw werd in Nassau een burcht gebouwd die als een soort van stamslot dienst zou doen. Daar komen ook onze Bredase Nassaus vandaan. Maar die burcht werd gebouwd door een adellijk geslacht dat een stukje verderop aan de >>>



Duitsland



# Symposium Bredase Akkers Eeuwenoud

## Een nieuw hoofdstuk in de West-Brabantse geschiedenis

Grootschalige opgravingen van 1995 tot en met 2002 ten westen van Breda maken duidelijk dat het bodemarchief ten westen van Breda dat ons in staat stelt het verleden gedetailleerd te reconstrueren. De opgravingsresultaten leverden unieke sporen en vondsten op, waarvoor in Noord-Brabant nauwelijks parallellen zijn: de bronzen sikkels, woonstalhuizen uit de Bronstijd, zwerfende IJzertijd-erven, een compleet grafveld uit de vroege IJzertijd, twee Romeinse nederzettingen met rijke metaalvondsten, waaronder een unieke Romeinse ruitershelm, een groot aantal boerderijen met goed gedateerde waterputten uit de Vroege Middeleeuwen en een compleet legerkamp uit de Tachtigjarige Oorlog. Het bijzondere van Breda-West is dat over een groot gebied de bewoningsgeschiedenis van een lokale gemeenschap onderzocht kon worden. Daardoor kan de relatie tussen de verschillende nederzettingen onderling en de relatie tussen de bewoning en het landschap in een groot aaneengeschaakt gebied door de tijd heen worden bestudeerd. De Vakdirectie Cultuur van de gemeente Breda organiseert naar aanleiding van het verschijnen van het boek over de resultaten van het archeologisch onderzoek te Breda-West, een symposium dat in het teken staat van de archeologie van Breda-West in relatie tot de rest van de provincie Noord-Brabant.

Dit zal plaatsvinden op woensdag 2 maart 2005 in het Chassé Theater te Breda. Indien u een uitnodiging wenst te ontvangen, kunt u een e-mail met uw adresgegevens sturen naar [h.berkvens@breda.nl](mailto:h.berkvens@breda.nl).

>>>

Lahn woonde en zich graven van Laurenburg noemde. Maar ook deze Laurenburgers komen niet uit de lucht vallen! Nu is het wel zo dat de vroege geschiedenis van middeleeuwse geslachten vaak met de nodige voorzichtigheid moet worden gehanteerd. Mythe- en legendevorming hebben door de eeuwen heen een haast ondoordringbare sluier over de werkelijke geschiedenis gedrapeerd. Voeg daaraan toe vele valse oorkonden, geromantiseerde stambomen en apocriefe verhalen. Dan weet elke onderzoeker dat hij zich op glad ijs bevindt en dat dingen vaak niet zijn zoals ze dat op het eerste gezicht zouden doen vermoeden.

We begeven ons in de nevelen van de tijd en hopen ergens een contour van feiten te ontwaren. Dat is ook het geval bij de 'voorhistorische' Nassaus.

### De Esterau

Als de tekenen ons niet bedriegen gaat deze geschiedenis terug naar de negende eeuw. In die tijd was het grote rijk van Karel de Grote verdeeld in een groot aantal districten die gouwen (*Gauen*) werden genoemd en werden bestuurd door een gouwgraaf. Eén van die gebieden was de Lahngouw, die later opgesplitst werd in de *Oberlahngau*, de *Niederlahngau*, de *Einrichgau* en de *Engersgau*. In de tiende eeuw was hertog Herman van Zwaben graaf in de Engersgau, waartoe de zogenaamde Esterau behoorde, een min of meer driehoekig gebiedje ten noorden van de Lahn, in het westen begrensd door de Gelbach, in het oosten door de

Daubach en in het noorden door de 443 m hoge heuvel Höchst. Dit gebied werd, met als centrale plaats *Astine*/Esten (het huidige Holzappel) in 959 door hertog en gouwgraaf Herman van Zwaben geschonken aan zijn belangrijke vazal Drutwin van Lipporn. Deze man was de belangrijkste getuige in de stichtingsoorkonde van de nieuwe St. Petrus-Bandenkerk in *humbacensis castelli suburbia* (Montabaur). Daar was in de tiende eeuw dus al een versterking, waar op de voorburcht een stenen of vakwerkkerkje werd gesticht, op de plaats van een houten voorganger.

### Drutwin en Drutwin

De verbinding Montabaur-Lipporn lijkt op het eerste gezicht wat vreemd, want Lipporn ligt ruim 30 km zuidelijker. Een voorvader van Drutwin van Lipporn, ook Drutwin geheten, had al in 881 delen van de Esterau in zijn bezit. Waarschijnlijk werd de latere Drutwin voor zijn persoonlijke diensten aan de hertog beloond met uitbreiding van zijn bezittingen, die tot bijna aan Montabaur reikten. De Esterau omvatte veertien nederzettingen; het maakt nu deel uit van de gemeente Diez aan de Lahn. In de elfde en twaalfde eeuw was de Esterau in bezit van de graven van Laurenburg en behoorde dus tot de eerste en oudste bezittingen van de Nassaus. Het lijkt er derhalve op dat de machtsopbouw van deze heren is begonnen bij Drutwin, heer van Lipporn. Volgende keer gaan we dat Lipporn eens wat beter bekijken!

## Colofon

De **ErfgoedBrief** Breda is een uitgave van de OntwikkelingsDienst Breda, Vakdirectie Cultuur.

De **ErfgoedBrief** Breda wordt toegezonden aan bewoners van monumenten in Breda en andere belangstellenden. Wilt u dit blad ook ontvangen of een gratis abonnement nemen, bel of mail dan met de heer

G. Otten, (076) 529 9339, [g.otten@breda.nl](mailto:g.otten@breda.nl) of schrijf naar G. Otten, Bureau Cultureel Erfgoed, Postbus 3920, 4800 DX Breda. Losse exemplaren zijn verkrijgbaar bij de Balie Voorlichting in de hal van het Stads-kantoor (Claudius Prinsenlaan 10), bij het Cultuurpunt Breda in de Bibliotheek (Molenstraat 6) en bij het Stadsarchief (Parade 10).

**Redactie:** Johan Hendriks en Gerard Otten

**Beeldredactie:** Marc Berends

**Vormgeving:** x-hoogte, Tilburg

**Druk:** Drukkerij Groels, Tilburg

**Oplage:** 2000 exemplaren

Afbeeldingen op pagina 1 zijn afkomstig uit de collectie van het Breda's Museum en het Stadsarchief Breda.